

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی ، گروه زبان و ادبیات عرب
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش : زبان و ادبیات عرب

عنوان :

بررسی زندگی و مضامین اشعار عبدالعظیم الربیعی

استاد راهنما :

دکتر سیده زهرا موسوی

استاد مشاور :

دکتر ناهده فوزی

پژوهشگر :

سوره وظیفه کور عباسلو

زمستان ۱۳۸۹

إليكم بني المختار أبياتٍ مدحةٍ تسامت على البيت العتيق بكم فخرا
يُقدِّمها (عبدُ العظيم) هديةً إليكم، ولولاكم لما أنتحل الشعرا

تقديم به :

آنچنانکه شاعر گرانقدر عبدالعظیم الربيعي اشعار خود را به اهل بیت پیامبر اکرم(ص) تقديم نموده و چنین سروده است:

« إلیکم بنی المختار أبیات مدحةٍ تسامت علی البیت العتیق بکم فخرا

یُقدّمها (عبدالعظیم) هدیهً إلیکم ، و لولا کم لما انتحلّ الشعرا»

بنده نیز این پایان نامه را که به بررسی مضامین همین اشعار پرداخته است، به پیامبر اکرم(ص) و خاندان طاهرین آن حضرت(علیهم السلام)، به خصوص صدیقه کبری حضرت زهرا(س) تقديم می دارم. امید که این تحفه ناچیز را به کرم خویش قبول فرمایند.

تشکر و قدردانی :

در اینجا لازم می دانم از پدر بزرگوار و مادر مهربانم که همیشه مرهون محبتها و لطف بی دریغ ایشان بوده و هستم، سپاسگزاری نمایم.

همچنین از اساتید محترم سرکار خانم دکتر زهرا موسوی به عنوان استاد راهنما و سرکار خانم دکتر ناهده فوزی به عنوان استاد مشاور، که وقت گرانبهای خود را در اختیار اینجانب قرار داده اند و دیگر اساتید بزرگوار که بنده را از راهنمایی های بی دریغ خود بهره مند فرموده اند ، سپاسگزارم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سوره وظیفه کورعاسلو دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۰۰۰۰۶۷۰۰ در رشته زبان و ادبیات عرب که در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۲۴ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی زندگی و مضامین اشعار عبدالعظیم الریبعی با کسب نمره ۱۷/۵۰ و درجه عالی دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: سوره وظیفه

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۲۴

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم سوره وظیفه کورعباسلو از
پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۷٫۸ بحروف هفده و نیم و
با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۴	فصل اول : کلیات طرح
۵	۱-۱ بیان مسأله
۵	۲-۱ هدف از پژوهش
۵	۳-۱ پیشینه پژوهش
۵	۴-۱ روش پژوهش
۶	۵-۱ محدودیتهای پژوهش
۷	فصل دوم : زندگینامه ربیعی
۸	۱-۲ ولادت و نسب و وفات وی
۹	۲-۲ مراحل تحصیلی وی و سفرش به نجف اشرف
۹	۱-۲-۲ اساتید ربیعی
۱۱	۲-۲-۲ بازگشت به وطن
۱۱	۳-۲ ویژگیهای اخلاقی وی
۱۲	۴-۲ ویژگیهای ادبی شعر ربیعی
۱۲	۱-۴-۲ سبک تقلیدی شعر وی
۱۳	۲-۴-۲-۱ سبک، وزن و قافیه
۱۴	۲-۴-۲-۱ تأثیر پذیری از مضامین شعری شاعران نجف اشرف
۱۴	۲-۴-۲-۱ مضامین شعری شاعران نجف اشرف
۱۹	۲-۴-۲-۱ تأثیر مضامین شعری شاعران نجف بر شعر ربیعی
۲۰	۲-۴-۲-۳ تأثیر پذیری از مضامین شعر شیخ هاشم کعبی

۲۰	۱-۳-۱-۴-۲ شیوة شعري شيخ هاشم كعبي
۲۱	۲-۳-۱-۴-۲ تأثير شعر شيخ هاشم كعبي بر شعر ربيعي
۲۴	۵-۲ آثار ربيعي
۲۴	۱-۵-۲ سياسة الحسين(ع)
۲۴	۲-۵-۲ الفرقة الوسطي
۲۵	۳-۵-۲ وفاة الرضا
۲۵	۴-۵-۲ ألفية الربيعي
۲۵	۵-۵-۲ المنظومة في البلاغه
۲۵	۶-۵-۲ ديوان الربيعي في رثاء اهل البيت(ع) باللغه الدارجة
۲۶	۱-۶-۵-۲ قالبهاي شعر عاميانه در ديوان ربيعي
۲۹	۷-۵-۲ ديوان الربيعي في مدائح اهل البيت(ع) و مرآئهم بلسان عربي مبين
۳۱	۱-۷-۵-۲ ديوان ربيعي از نگاه ديگران
۳۳	فصل سوم : بررسی مضامين ديوان ربيعي
۳۴	۱-۳ مواليد
۴۷	۲-۳ مدح
۴۷	۱-۲-۳ مدح در لغت
۴۷	۲-۲-۳ مدح در اصطلاح ادبي
۴۸	۳-۲-۳ مدح در شعر
۴۹	۴-۲-۳ انواع مدح در شعر عربي
۵۱	۵-۲-۳ مدح در شعر شاعران شيعه
۵۱	۶-۲-۳ مدح در شعر ربيعي
۵۱	۱-۶-۲-۳ مدح اهل بيت(ع)
۵۲	۱-۱-۶-۲-۳ علويات

۶۹	۲-۶-۲-۳ مدح علماء
۸۰	۳-۳ رثاء
۸۰	۱-۳-۳ رثاء در لغت
۸۰	۲-۳-۳ رثاء در اصطلاح ادبي
۸۱	۳-۳-۳ انواع رثاء
۸۱	۱-۳-۳-۳ نَدب
۸۱	۲-۳-۳-۳ تأبين
۸۱	۳-۳-۳-۳ عزاء
۸۲	۴-۳-۳ رثاء در شعر عربي
۸۳	۵-۳-۳ رثاء در شعر شيعه
۸۴	۶-۳-۳ رثاء در شعر رباعي
۸۶	۱-۶-۳-۳ رثاء اهل بيت (ع) در شعر رباعي
۸۸	۱-۱-۶-۳-۳ مرثي معصومين
۹۵	۲-۱-۶-۳-۳ حسينيّات
۱۰۶	۳-۱-۶-۳-۳ هاشميّات
۱۱۶	۴-۱-۶-۳-۳ زينبيّات
۱۲۵	۵-۱-۶-۳-۳ استنهاض الحجه و رثاء الحسين (ع)
۱۴۳	۶-۱-۶-۳-۳ رباعيّات حسنيه
۱۴۵	۲-۶-۳-۳ رثاء علماء
۱۴۷	۳-۶-۳-۳ رثاء پدرش
۱۵۴	۴-۳ حکمت
۱۵۴	۱-۴-۳ حکمت در لغت
۱۵۴	۲-۴-۳ حکمت در اصطلاح ادبي

۱۵۴	۳-۴-۳ شعر حکمت آمیز
۱۵۵	۳-۴-۴ حکمت در شعر عربي
۱۵۵	۳-۴-۵ حکمت در شعر ربیعی
۱۶۳	فصل چهارم: نتیجه گیری
۱۶۴	۴-۱ نتیجه گیری
۱۶۶	فهرست منابع و مآخذ
۱۷۰	چکیده انگلیسی

چکیده :

«عبدالعظیم الربیعی» شاعر معاصر خوزستانی یکی از دانش آموختگان حوزه علمیة نجف اشرف می باشد، که شعر خود را تقدیم به اهل بیت(ع) نموده و ادبیات خود را در خدمت به دین به کار برده است. شعر ربیعی از نمونه های شعر شیعی در عصر حاضر می باشد.

وی در اشعار خود تحت تأثیر مضامین شعری نجف اشرف و شعر شیخ هاشم کعبی و با تقلید از شاعرانی چون کمیت بن زید اسدی، سید حمیری، مهیار دیلمی، شیخ هاشم کعبی، سیدحیدرحلی و...، با بهره گیری از کتب تاریخی- روایی به مدح و رثای پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت(ع) می پردازد. وی در مجموعه اشعار خود با عنوان «موالید» وقایع مربوط به ولادت و حوادث زندگی پیامبر اکرم(ص)، پنج تن آل عبا(ع) و امام زمان(عج) را بیان می کند. همچنین یک باب از دیوان شعر وی به اشعاری اختصاص دارد که با استفاده از آیات قرآن کریم، روایات و ادعیه، در مضامین حکمت و مناجات سروده شده اند.

در این پژوهش علاوه بر بررسی زندگی ربیعی به مضامین شعر ربیعی پرداخته شده، یک نمونه شعر برای هر مضمون شرح و بررسی گردیده و به اسناد تاریخی مضامین اشعار اشاره شده است.

کلید واژه : عبدالعظیم الربیعی، مدح، رثاء، حکمت، پیامبر اکرم(ص)، اهل بیت(ع)، امام حسین(ع)

مقدمه :

حمد و سپاس خدایی را که آفرینش را از نور وجود معصومین (ع) آغاز نمود و بر ما منت نهاد و محبت این انوار مقدس را در وجود ما نهاد، باشد که پیروان خوبی برای ایشان باشیم.

خدایی را سپاس که بر این بنده منت نهاد تا بتوانم با پژوهشی پیرامون اشعار مدح و رثاء اهل بیت (ع)، عرض ارادت و محبت خویش را به آن یگانه های آفرینش، تقدیم نمایم.

اثر پژوهشی حاضر، بررسی زندگی و مضامین اشعار شیخ عبدالعظیم ربیعی (۱۳۲۳-۱۳۹۹ق) می باشد که تحت نظارت استاد محترم، سرکارخانم دکتر زهرا موسوی به عنوان استاد راهنما و استاد گرامی، سرکار خانم دکتر ناهده فوزی به عنوان استاد مشاور، با پیروی از راهنمایی های این بزرگواران و استفاده از کتب و منابع و مآخذ متعدد ادبی، تاریخی، روایی به انجام رسیده است.

جا دارد در اینجا از اساتید گرانقدر که وقت گرانبهای خود را در اختیار اینجانب قرار داده اند و بنده را از راهنمایی های خود بهره مند ساختند، تشکر نمایم.

آنچه مرا در انتخاب این موضوع ترغیب نمود، معرفی نمودن یکی از شاعران هم وطن، که از جرگه ی محبین و مادحین و مرثیه سرایان پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت طاهرین (ع) می باشد، به دوستداران این خاندان، و آشنایی با فضائل و مناقب و مرثی ایشان بود.

شعر ربیعی که از علماء دین می باشد از اشعار برجسته دیوان شعر شیعه و ادبیات عربی معاصر در ایران می باشد، اشعار وی منحصرأ در مدح و رثای پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت طاهرین آن حضرت (ع) و یا در قالب حکمت و موعظه در خدمت دین می باشد، حتی اشعاری که در رثای علماء یا رثای پدرش که او نیز از علماء بوده و یا اشعار تاریخش که به ثبت تاریخ و قیامی چون بنای مسجد، حسینیه، تألیف کتاب و... پرداخته نیز، هر یک به گونه ای رنگ و بوی دین دارند.

در اثر حاضر تلاش شده است زندگی و مضامین اشعار وی بررسی و برای هر مضمون، نمونه ای از اشعار دیوان، شرح و بررسی گردد؛ بنابراین با شرح و بررسی ۳۳۰ بیت از اشعار دیوان ربیعی، مضامین اشعار وی در چهار بخش موالید، مدح، رثاء و حکمت مورد بررسی قرار گرفت؛ هر یک از این مضامین،

خود دارای زیر مجموعه هایی می باشند که بابهای دیوان ربیعی نیز بر این اساس تقسیم بندی شده اند.

موالید در دیوان ربیعی مجموعه اشعاری است که علاوه بر بیان حوادث میلاد معصوم موردنظر، به شرح حوادث دوران زندگی و حتی شهادت آن معصوم (ع) می پردازد، و در حقیقت آمیخته ای از مدح و رثاء می باشند. مدح در اشعار ربیعی بر دو گونه است : ۱- اشعاری که با عنوان «علویات» منحصرأ در مدح امیرالمؤمنین (ع) سروده شده است. ۲- مدح عالم گرانقدر شیخ طوسی (ره). بخش رثاء نیز دارای زیر مجموعه های زیر می باشد : ۱- رثاء المعصومین ۲- حسینیات ۳- هاشمیات ۴- زینبیات ۵- استنهاض الحجه و رثاء الحسین (ع) ۶- رثاء علماء ۷- رثاء پدرش. بخش حکمت نیز در دو بخش حکمت و مناجات مورد بررسی قرار گرفته است.

ربيعي اشعار خود را با استناد به فضائل و مناقب و مراثي معصومين(ع) که در کتب برجسته روايي-تاريخي گردآوري شده، سروده است؛ لذا هنگام شرح و بررسي اشعار، در حد امکان با بهره گيري از اين کتب، به اين مستندات نيز اشاره شده است .

مراحل و شيوه نگارش نيز به شرح ذيل مي باشد :

- استفاده از منابع و مآخذ مربوط به موضوع ، از کتابخانه هاي متعدد و فيش برداري از مطالب آنها .

- ترجمه واژه ها با استفاده از فرهنگهاي مختلف .

- ترجمه روان ابیات

- شرح تاريخي ابیات

در خاتمه از اساتيد محترم و همه بزرگواراني که مرا در انجام اين پايان نامه ياري رساندند، سپاسگزارم و از خداوند منان توفيق روز افزون و سر بلندي ايشان را خواستارم .

فصل اول :
کلیات طرح

۱- کلیات طرح

۱-۱ بیان مسئله :

در این پژوهش به بررسی زندگی و مضامین اشعار عبدالعظیم ربیعی از «دیوان الربیعی فی مدائح اهل البیت(ع) و مرثیهم بلسان عربی مبین» پرداخته شده است.

۱-۲ هدف از پژوهش :

اهداف انجام این پژوهش عبارتند از:

- ذکر فضائل و مناقب و مصائب پیامبر اکرم(ص) و اهل بیت طاهرین(ع) که در خلال ابیات آمده است.

- معرفی یکی از ادیبان هم وطن و محبان اهل بیت(ع) و آثار او، به دستداران خاندان عصمت و طهارت.

۱-۳ پیشینه پژوهش :

در این پژوهش، علاوه بر بررسی زندگی عبدالعظیم ربیعی به شرح و بررسی مضامین اشعار وی پرداخته شده، که توسط دیگر پژوهشگران مورد بررسی قرار نگرفته است.

۱-۴ روش پژوهش :

روش پژوهش در این پایان نامه، مبتنی بر فیش برداری و مطالعه کتابخانه ای بوده، که برای تکمیل آن از سایتهای اینترنتی نیز استفاده شده است.

در این پژوهش در فصل اول، کلیات طرح بیان شده است. در فصل دوم به بررسی زندگی ربیعی، معرفی آثار وی و بیان ویژگیهای ادبی اشعارش پرداخته شده است. در فصل سوم مضامین اشعار ربیعی مورد بررسی قرار گرفته، که به طور کلی در چهار بخش مولید، مدح، رثاء و حکمت دسته بندی شده است و هر یک دارای زیرمجموعه هایی می باشند. در هر بخش ابتدا مضمون مورد نظر از نظر لغت و اصطلاح ادبی مورد بررسی قرار گرفته؛ سپس به پیشینه آن در شعر عربی و پس از آن در شعر شیعه اشاره گردیده؛ در ادامه، آن مضمون در شعر ربیعی مورد بررسی قرار گرفته و به عنوان نمونه یک شعر حاوی آن مضمون شرح و بررسی شده است؛ به این ترتیب در مجموع ۳۳۰ بیت از اشعار ربیعی شرح و بررسی گردید.

از آنجا که ربیعی اشعار خود را با استناد به فضائل و مناقب و مرثی معصومین (ع) که در کتب برجسته روایی- تاریخی گردآوری شده، سروده است؛ لذا هنگام شرح و بررسی اشعار، در حد امکان با بهره گیری از این کتب به این مستندات نیز اشاره شده است. فصل چهارم نیز به نتیجه گیری اختصاص داده شده، سپس فهرست منابع و در پایان چکیده انگلیسی آورده شده است.

۱-۵ محدودیتها و مشکلات پژوهش :

هر تحقیق و پژوهشی دشواری ها و مشکلات خاص خود را دارد. از جمله این دشواری ها اطلاعات اندک و گاهی تکراری بودن منابع می باشد. ضعف کتابخانه ای هم، پژوهشگر را در دستیابی به تمامی اطلاعات و کتب مورد نیاز به مشقت می اندازد.

فصل دوم :
زندگینامهٔ عبد العظیم ربیعی

۲- زندگینامه عبدالعظیم ربیعی

۱-۲ ولادت، نسب و وفات وی

مرحوم علامه شیخ عبدالعظیم ربیعی فرزند مرحوم شیخ حسین فرزند مرحوم شیخ علی جد علی توبلی بحرانی ربیعی (۱۳۲۳-۱۳۹۹ق) عالم دین، شاعر و نویسنده، در محله نهر علم روستای قصبه نصار^۱ شهرستان آبادان به دنیا آمد (مقدمه دیوان، ۱۹، ق، ۱۹) و در همان جا از دنیا رفت و در همان جا دفن شد. (عثمان مرغی، ۱۴۱۴، ق، ۱۹۸)

نسب عبدالعظیم ربیعی به تغلب بن ربیعۃ بن نزار بن معد بن عدنان می رسد، این افتخار برای خاندان ربیعه بس که امیرالمؤمنین (ع) درباره ایشان فرموده است:

« جزای الله عنی- و الجزاء بفضله- ربیعه خیراً، ما أعفأ و أکرماً

خداوند به لطف خویش، از جانب من به [قبیله] ربیعه پاداش خیر دهد، چقدر پرهیزگار و بخشنده اند!»

پدر بزرگ وی مرحوم شیخ علی در اواخر قرن سیزدهم هجری قمری از جد علی، یکی از روستاهای شهرستان توبلی در بحرین به روستای قصبه نصار آبادان مهاجرت کرده بود.

روز میلاد ربیعی یازدهم ذی القعدة سال ۱۳۲۳ هجری قمری مصادف با سالروز میلاد امام هشتم علی بن موسی الرضا (ع) می باشد، به همین دلیل وی برای خویش فال نیک زده و سعادت و توفیق خود را به خاطر این حسن اتفاق پیش بینی می کند و در رباعی تاریخ ولادت خویش را اینگونه بیان می کند:

«ألفالُ کان بها یُسیرُ المصطفی من حیثُ کانت بالسعادة تُنطقُ

و إذا وُلدتُ بليلةٍ وُلد الرضا
(مقدمه دیوان، ۱۹)

أرختها (عبدالعظیم - یوقُّ)»

۱- قصبه نصار : نام یکی از دهستانهای شهرستان آبادان، در جنوب خاوری شهر آبادان و کنار شط العرب است. این قصبه از ۲۵ قریه بزرگ و کوچک تشکیل شده است. طوایف مختلفی در این مکان زندگی می کنند که طایفه بحرانی یکی از این طوایف است. (دهخدا، ۱۳۷۷، ش، ۱/۱۱، ۱۷۶۰۶)

۲-۲ مراحل تحصیلي وي وسفرش به نجف اشرف:

ربيعي در آغوش پدر بزرگوارش شيخ حسين (ره) تربيتي نيكو يافت و مقدمات علوم ديني را نزد وي آموخت.

پس از آن در زمان حيات پدرش در سال ۱۳۴۲ق به نجف هجرت كرد، و به تحصيل علوم ديني پرداخت و از محضر اساتيد بزرگ، فضلاء معروف و فقهاء مسلم آن زمان نجف بهره مند شد. (مقدمه ديوان، ۲۰)

وي به دليل مدت طولاني ۲۱ ساله دوره طلبگي در نجف و بررسي و تحقيق دقيق در علوم عربي مانند صرف و نحو، معاني، بيان و بديع، علم منطق، فلسفه، فقه و اصول فقه و به دليل حفظ شعر عرب جاهلي و اسلامي بر بسياري از مفردات و اشتقاقهاي آن تسلط يافته است. (همان)

۲-۲-۱ اساتيد ربيعي:

وي سطوح علوم ديني را نزد عالمان مشهور عرب و عجم آموخت كه از ميان ايشان مي توان به افراد زير اشاره كرد: (همان، ۲۰)

(۱) شيخ محمد صغير متوفي سال ۱۳۶۰ ق

(۲) علامه سيد جعفر تبريزي (متوفي ۱۳۴۹ق): وي فردي فاضل، زاهد، متقي، اديب و آشنا به علوم رياضي و كلام و فقه و اصول بود. (أمين، ۴۰۳ق، ۴/۲۵۴)

(۳) علامه سيد باقر زنجاني (۱۳۱۲-۱۳۹۴ق): وي از فقيهان و مجتهدان بزرگ و از اساتيد بزرگ فقه و اصول بود، در سال ۱۳۱۲ق در زنجان به دنيا آمد و در سال ۱۳۹۴ق در نجف از دنيا رفت. (طهراني، ۱۳۸۳ق، ۴/۳۷۱؛ سبحاني، ۴۲۱ق، ۱-۱۴/۱۳۴)

(۴) شيخ عبد النبي عراقي (۱۳۰۷-۱۳۸۵ق): وي فقيهي مجتهد و عالمي گرانقدر بود، در سال ۱۳۰۷ق در اراك به دنيا آمد، از اراك به نجف و از آن جا به قم هجرت كرد و در سال ۱۳۸۵ق در قم از دنيا رفت. (طهراني، ۱۳۸۳ق، ۳/۴۰۰؛ سبحاني، ۴۲۱ق، ۱-۱۴/۳۹۷)

در درس خارج فقه هم از محضر بزرگاني همچون افراد زير بهره مند شد:

(۱) آيت الله سيد ابوالحسن موسوي اصفهاني (۱۲۸۴-۱۳۶۵ق): وي از بزرگان مجتهدين شيعه و مرجع ديني بزرگ عصر خویش بود. وي در سال ۱۲۸۴ق در اصفهان به دنيا آمد و در سال ۱۳۶۵ق در نجف از دنيا رفت. (أمين، ۳۳۱/۲؛ بصري، ۴۱۵ق، ۲/۳۳۳)

(۲) آيت الله سيد ابوالقاسم خوئي (۱۳۱۷-۱۴۱۳ق): وي مجتهد بزرگ شيعه و رئيس حوزه علميه نجف بود. از وي آثار و تاليفات بسياري برجاي مانده كه كتاب «معجم رجال الحديث» از كم نظيرترين كتب رجالي شيعه از تاليفات اين عالم بزرگوار است. وي در سال ۱۳۱۷ق در خوي به دنيا